

Za beskonačnom istinom.

Sv. Pavao stavši nasred Areopaga reče izmed ostalog: »Ljudi Atenjani! Vidim, da ste u svim stvarima rekao bih praznovjerni . . . Bog, koji je stvorio svijet, učinio je, da od jednoga sav rod ljudski živi po svemu licu zemaljskomu, i postavio je naprijed određena vremena i međe njihova življenja, da traže Boga, ne bi li ga *kako oćutjeli i našli*, premda nije daleko ni od jednoga od nas; u njemu bo živimo i mićemo se i jesmo, kao što i neki od vaših pjesnika rekoše: jer smo i rod njegov« (Djela apost. 17, 22 i 24—28). Da, svi ljudi imaju u sebi, čime će naći i oćutjeti, e su od Boga; samo oni nose u svome biću, što nadilazi svu konačnu prirodu i što teži za beskonačnošću, a to je naš — um. On nosi na sebi dvostruki natpis: »Od Boga« i »Za Boga«.

Promotrimo poblize ovaj natpis.

I.

Um je naša duševna moć, kojom spoznajemo istinu. No ta se moć ne zadovoljava sitnom malenom ili ograničenom spoznajom. Ona traži veće i neprestano novo znanje, koje prekoraćuje vrijeme i prostor. Evo nekoliko primjera.

B e d a (Venerabilis) je živio u 8. vijeku (umro 735). Što nije poznavao taj ućenjak? O njemu piše izdavač njegovih djela Dr. Giles: »On je naš prvi povjesničar, naš prvi matematičar, naš prvi teolog, naš prvi filozofski pisac; on je duhovni otac naše domovine, a njegova djela treba cijeniti kao svjetlost, koja je svijetlila njegovu vijeku«. I **Burke** ga u svojim essayima o engleskoj povijesti nazivlje ocem znanosti. **B o s s u e t** (umro 1704) je bio ures episkopata i duhovna glava francuske Crkve. Njegova su prirodna svojstva bila genijalnost misli, izvanredna stvaralačka moć, svestrana pronicavost. **Massilon** je o njemu kazao u govoru pred dauphinom: »Da je Bossuet živio u prvim crkvenim vijekovima, bio bi proročište saborâ«. **O r i g e n** (umro 254) je bio već savremenicima čudovište učenosti. Napisao je do 6000 knjiga ili rasprava iz askeze, dogmatike, apologetike i eksegeze. O njemu piše Möhler (Patrologie I, 497.): »Ne poznam nijednog čovjeka, koji je s tako sjajnim darovima združio neutjdivu marljivost i oboje tako dostojno spojio«. Sv. **J e r o n i m** (umro 420) je izvanredan eksegeta, filolog, kritičar, teolog i polihistoričar. O njemu tvrdi Pavao Orosius*), da je cijeli zapad u 4. i početkom 5. vijeka ovisio o njegovoj riječi, a Ivan Kasijan, da su Jeronimovi spisi poput božanske svjetlosti rasvijetljivali vas svijet**).

*) Liber apolog. contra Pelagium, c. 4.

**) De incarnatione 7, 26.

Uistinu je on u svoje doba bio stup Crkve. Njegova su djela brojna i obuhvaćaju u Erasmovu izdanju (g. 1516—1520) 9 svezaka in folio. Sv. je Albert Veliki (umro 1280) također mnogo napisao. P. Jammy je 1651. u Lyonu objelodanio njegove spise, 21 svezak in folio. Svetac tu tumači Aristotela, svete knjige Starog i Novog Zavjeta, sentence Petra Lombarda; izvrstan je poznavalac s. Augustina i uopće sv. otaca, starih filozofa, savremene knjige i t. d.; proučavao je i prirodne nauke i da su ove pošle njegovim pravcem, ne bi bile izgubile tri vijeka, da dođu drugim putem na isti pravac. Uopće on je sabrao silno gradivo u kršćanskoj znanosti i tako je vrlo zgodno pripravio tlo za djela svog učenika, sv. Tom e Akvinskog. Obojica su genijalni provađači kršćanskog aristotelizma i odlučni borioci protiv onog averroističkog. Sv. Toma je svestran mislilac i jedan od najplodnijih pisaca, iako je kratko živio (1227—1274). On je knez između skolastika. Izvrsno poznaje Sveto Pismo kao i grčko-arapsku filozofiju, Aristotela kao i Augustina, platonizam i patristiku, svu filozofiju i teologiju dotadanje skolastike, Pseudo-Dionisija, Boetia, Anselma, Huga od Sv. Viktora, Bernarda, sentenciarce (između njih osobito Lombarda), sve spise svojih savremenika. »Bez sumnje ga Plato i Augustin nadvisuju intuitivnom genialnošću i stvaralačkim obiljem ideja, Aristotel kao mislilac nema premca, Albert Veliki i Leibniz veći su u svestranosti znanja, Duns Scotus, Descartes i Kant pokazuju više kritične oštine, dapače ovaj zadnji ima dar da postavlja više probleme. Naprama svim ovima je Toma neusporedivi, jedini sistematičar, daleko, oštro, bistro gledajući stvaralac novog filozofsko-teološkog sistema s isto tako jednostavnom i preglednom podlogom kao i napetim smionostima. Toma nije u svojem prikazivanju poetičan i čaroban kao Plato, niti aforističan, kratak i taman kao Aristotel. U Tominih tvrdnjama nema ništa neizravnana kao kod Augustina, ipak nema tu ni jedne riječi o neprolaznosti i apsolutnosti u njegovim idejama kao kod Hegela; kod njega osobnost iščezava pred dostojanstvom stvari. Toma se ne pozivlje nekritično i romantično na tako zvane intelektualne nazore kao Fichte i Hegel, ali ni ne razbija glavu, niti je skrajan ni sumnjičav kao Scotus ili Kant. Njegov je duh sličan mirnom, bistrom, dubokom gorskom jezeru, u kome se odrazuju okolne mu stvari, firmament i sunce, pećine i vegetacija u svojoj naravnosti. Što se tiče upravo umne dubine, izvađanja misli iz prvih načela i svađanja do zadnjih uzroka, logičnog konačnog mišljenja o idejama iz najudaljenijih i najraznovrsnijih znanosti, Tomi Akvinske pripada prvenstvo iznad sviju povjesnih mislilaca. U toj snazi, oštirini, bistrini, širini, jednostavnosti i dosljednosti misli Andeoski je Učitelj samac*). I Eucken ga naziva arhitektonskim talentom. Willmann**)

*) B. Jansen, Die wissenschaftliche Eigenart des Aquinaten u »Stimmen der Zeit«, 1920.

***) Geschichte des Idealismus II, 459.

vidi u sv. Tomi »genijalnost doslije neviđenu, koja ne hvata ideje poput orla, nego mu same dolijeću poput jata golubicâ«. — Sv. Augustin (umro 430) je vrhunac kršćanske pronicavosti u patrišćko doba. U Migneovu izdanju njegova djela zapremaju 14 svezaka in folio. U tim je djelima ostao potomstvu svjetionikom. »Dugo on vlada — opaža Stöckl Weingärtner*) — nad kršćanskim misliocima svojom filosofijom i teologijom. Pa i kada je skolastika 13. vijeka prionula uz aristotelizam, Augustinov je ugled ostao jednak, a ostao je i do danas stalan auktoritet u mnogim teološkim pitanjima«. I moderni filozofi ga proučavaju i dive**) se »velikom misliocu« starog vijeka.

I kod umjetničkih velikana nalazimo neku raznovrsnost znanja. Lionardo da Vinci (umro 1510) izvrstan je slikar (osobito u Zadnjoj večeri), uzor na liri i u recitovanju***), izvede nacrt za Arnov kanal i prenos brda, uz to je i filozof. Vasari piše, da je usavršio i anatomiju konjâ i ljudi****) Michelangelo je filozof, pjesnik, graditelj, kipar i slikar. Rafael je veleum u slikarstvu, a izvrsno je poznao filosofiju i kršćansku teologiju.

Da spomenemo par primjera velikog znanja iz novijeg doba.

Kardinal Josip Mezzofanti (umro 1849) znao je 67 jezika i 50 dialekata. Pjesnik Byron reče o njemu: »Mezzofanti je Briarej govora, živa biblioteka. Taj je čovjek mogao biti tumač kod gradnje kule babilonske«. On je u 3 dana toliko naučio arnautski, da je mogao u Rimu ispovijedati pobožne hodočasnike. — U Beču živi u vojničkoj službi A. Veith. On je napisao uzornih stvari iz vojničkog područja, izvrstan je poznavalac zmijâ i sastavio je jedan od najboljih tumača Cesarovih djela.

Tko bi nabrojio sve, što je ljudski um zamislio, izumio ili otkrio? Silni su uspjesi na polju povijesti, filosofije, filologije, matematike, geologije i astronomije; uopće znanost je danas tako prešla u potankosti, da će budući vjekovi teško doživjeti universalne umove, kakovi su bili Dante ili sv. Toma Akvinski. No ipak će biti genija na jednom ili drugom duševnom polju, koji će svojom pronicavošću duboko

*) Grundriss der Geschichte der Philosophie, str. 141.

**) »On regbi ne uzima probleme, nego ih doživljuje; oni ne pristupaju k njemu kao povjesni događaji, nego nastupaju kao da niču iz povjesti njegove nutarnosti«. Tako Willmann, o. c. II, 232.

***) Vasari o njemu veli: Il migliore dicitore di rime all' improvviso del tempo suo. (Le vite de' piu eccellenti pittori, scultori e architetti 197).

****) I. Strozzi pjeva o njemu kao slikaru:

Vince costui pur solo
Tutti altri e vince Fidia e vince Apelle,
E tutto il lor vittorioso stuolo.

zasjeći i jako djelovati na druge. U čovječanstvu su rijetki geniji, obilniji su talenti, najrašireniji umovi poprečne i slične sposobnosti. Svi ti ipak imaju zajedničko svojstvo: *teže za novom i većom spoznajom*. Nikada ne kažu: »Dosta je! Dalje mi drugo ne želimo niti čemo tražiti!« Ljudski um doduše »daje*» času trajnost«, ali se tu ne zaustavlja; on hoće da dohvati sve to veću istinu. Svi su gore spomenuti ljudi tražili istinu do zadnjeg daha; sveznalost ih je nagonila neodoljivom jakošću. To je Rafael ovjekovječio svojim kistom u *Atenskoj školi* u Pitagorinoj skupštini. Tu ovaj filosof poučava u svojoj poučki tri dječaka. Prvi ponosno gleda u poučku i tužan je, jer je ne shvaća; drugi pokazuje trag nutarnjeg veselja, jer je na pola razumije; treći je sav blažen u licu i nutarnjosti, jer je potpuno spoznao istinu poučke. Prva dvojica nemaju mira, dokle ne dođu do potpune istine. To su stanja čitavog čovječanstva, kako nema pravog i potpunog veselja i mira na putu i u traženju beskonačne istine. Glad je našeg uma bez mjere. Ispod Tivolia blizu Rima upada rijeka Teverone u ponor. Silna voda nadolazi neprestano, i ponor sve to guta kao nezasićen zmaj u mitu**). I naš je um njemu sličan.

Takov je u ljudima nagon za što većom spoznajom: zatrpati ga ne mogu ni *starost ni boležljivost*. Origen biše dosegao 60. godinu, a jednako je žilavo radio na književnom i pastirskom polju. Propovijeda, putuje i piše bez odmora. U starosti piše 8 knjiga protiv Celsa, tumač *Matejevu evanđelju* i *malim prorocima*; dopisuje s mnogim znancima. I sv. Augustin piše u 60. godini svoje djelo »De Trinitate« (oko g. 414) i »De civitate Dei«, dapače je ovo zadnje dovršio u 73. g. (427). Za sama ova dva spisa morali bismo sv. Augustinu priznati izvanredan ugled. U 64. g. je sastavio djelo »De gratia Cristi et de peccato originali«, godinu kasnije »De nuptiis et concupiscentia«, u 66. g. »Contra duas epistolas Pelagianorum ad Bonifacium I.«, »Ad Orosium contra Priscillianistas et Origenistas« i »Contra mendacium«, u 67. g. »Enchiridion ad Laurentium s. de fide, spe et caritate«, »De cura pro mortuis gerenda«, u 73. g. »De gratia et libero arbitrio«. Uz to je sastavio mnoštvo govora i krasnih pisama. Sv. je Anselm, nadbiskup canterburyski (umro 1109), umro je u 76. g. (kao i sv. Augustin). Taj je crkveni učitelj napisao djelo »Cur Deus homo« u poznijoj dobi (prvi dio u 61. g., drugi u 65. g.), još kasnije druga važna djela. Sv. Bernard (umro 1153), izvanredni duh, u 58. g. je napisao »Liber de vita et rebus gestis s. Malachiae«, a u 59. »De consideratione ad Eugenium III«. Sv. Alfons Liguori (umro 1787) objelodanjuje u 63. g. »Homo apostolicus«, 4 g. kasnije »Il confessore diretto per le

*) Goethe, Das Göttliche.

**)

Der Mensch soll

Immer streben zum Bessern, und, wie wir sehen, er strebt auch immer dem Höhern nach, zum wenigsten sucht er das Neue.

(Goethe, Hermann und Dorothea). —

confessioni della gente di campagna«, u 71. g. »Istruzioni al popolo sopra i precetti del decalogo«, u 73. g. »Apo.ogia della Teologia morale«, u 76. g. »Trionfo della Chiesa«, u 78. g. »Dichiarazione del sistema«, u 79. g. »Condotta admirabile della divina provvidenza« i slijedećeg ljeta »Dissertazioni teologiche-morali appartenenti alla vita eterna«. Uz ova djela kao i ona, koja je napisao prije svoje 60. godine, sastavio je mnogo toga i asketičkog sadržaja i u poznijoj dobi. Tako je n. pr. u 62. g. izdao »Apparechio alla morte«, u 63. g. »Del gran mezzo della preghiera«, u 64. g. »La vera spona di Gesu Cristo«, »La messa e l' officio strapazzati« i »Selva di materie«, u 70. g. »Via della salute«, u 72. g. »Delle ceremonie della messa« i »Pratica di amar Gesu Cristo«, u 75. g. »Sermoni«, u 77. g. »Riflessioni sulla passione« i u 78. g. »Traduzione dei Salmi e dei Cantili«. Sv. Albert Veliki iza 60. g. tumači u Rimu Ivanovo evanđelje i kanonske poslanice i ustaje protiv panteističke nauke arapskog filozofa Averroa. Bossuet je napisao izmed 60. i 76. g. ova djela: *Histoire des variations des Egiïses protestantes*, (2 sveske), *Avertissements aux protestants*, *Défense de l' Hitoire des variations*, *Recueil des orations funebres*, i drugih 25 djelâ. Haydn je izišao sa svojim oratorijem »Die Schöpfung« u 66. god. i s »Die Jahreszeiten« u 69. g. Palestrina je umr'o u 68. g. (umro 1594), a komponirao je do zadnjih časova pred smrt. — Ni bolest*) ne može da spriječi silni nagon za istinom ili da navede duhove te odustanu od sve većeg traženja i širenja istine. Vergil je bio slaba sustava; Cicero je uzimao malo i lagane hrane i to tek naraveče, poradi želučane slabosti. Sv. Grgur Veliki je bio tjelesno vrlo slab, ali je uistinu velik u propovijedima, pismima i inim spisima, u održavanju raznih sabora. Sv. Bazilije se ističe kao veleum u spoznaji prirodoslovlja, slobodnih umjetnosti, u pjesništvu, teologiji, filosofiji i govorništvu. Napisao 6 debelih svezaka i upravljao širokom biskupijom. Ipak o sebi veli: »Kada mi je zdravlje najbolje, slabiji sam od bolesnika, o kome liječnici zdvajaju«. Sv. Bernard je također bio tanka zdravlja, želudac mu je jedva zadržavao hranu. O sv. Jeronimu čitamo, da je »bolesti svladavao neprestanim čitanjem i pisanjem«. Beethoven je svoja najveća djela složio gluh.

Ljubav je prema znanju neodoljiva. Kako pomno sluša seljak nedjeljnu propovijed, dijete biblijske događaje, radnik i zanatlija proživljava u kinu ili pred skioptikom predavanja iz svoje struke! Sitna djevojčica nasloni uho na brzojavni stup i znatiželjno ispituje, što to zuji; starac gorštak gleda, kako zrakoplov leti kroz nebeske visine i pita druge za uzrok. Kada željeznica prvi put prolazi kroz nove kra-

) Plutarh ovako veliča um: »Njega ne može sudbina uništiti niti kleveta otkinuti, niti bolest porušiti ili starost oslabiti; samo um dobiva u starosti mladenačku snagu, a vrijeme, koje sve obara, nadodaje starosti iskustvo. Ni rat, sličan šumskoj poplavi, koja sve opustoš i sobom odnosi, ne može da istrigne naobrazbu« (Odgoj djece 8).

jeve, izlaze na postaju i priproste pučanke, da izbliza ogledaju tu »neman«. Isti je to nagon kao i kod učenih strukovnjaka i ako ne u istoj jakosti. Ovi zadnji više cijene znanje i više mu se podavaju, a svaki prirodni nagon raste, čim mu se više popušta. Dante je n. pr. jednom ušao u knjižaru, da časom pogleda neku knjigu, a doskora se je tako zanio kod čitanja, da nije ni opazio crkvene procesije, koja je mimo njega prolazila dulje vremena. Astronom je Kircher isto probdio cijelu noć pri računanju, a mislio je, e nije prošlo ni 5 časaka. I danas sjede prirodoslovci s veseljem i u zanosu čitave satove u mikroskopskom promatranju ili kemičari pri poslu analize. Kojim li se neugodnostima ne izlažu meteorolozi i geolozi? Povjesničar živi čitave mjesece u zaprašenim arhivima i linguista se penje u samotna i visoka mjesta, da istraže*) nepoznato. — Učenjaci se uz to hvataju i raznih sredstava, da dođu do nove i veće spoznaje. Filozof Thales, ta »Zvijezda Grčke«, živi neoženjen, povučen i odbija kneževske pozive; Pitagora neko doba stanuje u pećini; Plato se povuče iz Atene u šumu; Bacon obitava kao i Kopernik u osamljenoj tornju. Michelangelo odlazi u radionicu k poslu i sobom uzima za cijeli dan samo nešto kruha i malo vina, često bi i to zaboravio. Sv. Jeronim u mlađim danima obilazi sijela učenjaka: Rim, Trier, Aleksandriju, Antiohiju i Carigrad; Origen toliko putuje, da su ga savremenici smatrali nemirnim duhom. Tycho Brache i Leibnitz izbjegavaju ljudsko društvo i traže samoću. U promatranju problema Milton i Descartes polažu glavu u jastuke ili se stavljaju u vodoravan položaj, Bossuet ide u hladnu sobu i zamata glavu u tople obloge, Mozart igra rukama i nogama, Bethoven žurno šeta gore dolje po sobi, Napoleon u sjednici državnog vijeća slomi ili stol ili stolicu pod sobom. Daudet priznaje o sebi, da je s mukom radio i to dnevno do 18 sati. Schiller i Lessing silili bi se na rad. Slično Helmholtz i dramaturg Hervieu. — Istina, postoji pri radu velikih umova i neko nadahnuće. Tako su Newton i Galvani nenadano naišli na svoja otkrića, Gauss je jednog jutra kod ustajanja otkrio zakon indukcije; iznebuha je i Fechner otkrio svoj zakon; Mörike je nenadano sastavio svoju najljepšu pjesmu. Isto je i Heine doživio kod nekih pjesama. To su rijetkosti. Isto je tako bila rijetkost i skrajnost, što Lionardo da Vinci**) nije

*) Koliko su napora uložili i ulažu prirodoslovci, dok su otkrili i dok prouče samo sada poznatih 9—10.000 vrsta ptica, 10—11.000 vrsta riba, 20.000 vrsta mekušaca; 1 milijun vrsta insekta! Gdje je ostalo životinjsko carstvo, pa biljke!

**) Neki tvrde, da su geniji podvrgnuti psihozi. Lövenfeld je na 12 genija pokazao (osobito na L. da Vinci), da su bolesne pojave katkada privjesak, ali nijesu u uzročnoj vezi s duševnom veličinom (Die geniale Geistestätigkeit). — Isto su tako rijetkosti, što je netko rano pokazao velike sposobnosti. Tako Mozart u 3. godini traži na klaviru skladne akorde, Haydn je u 10. g. komponirao 4-glasnu misu, Newton je prije 25. g. obreo infinite-

mogao da svrši svoje slike i jedva je nešto uradio iza dugog oklijevanja*).

Nema sumnje, čitava narav sili čovječji um, da bezobzirno traži i dopre do sve to većeg znanja. I gdje god može, trči on poput »Aeneanovih konja« za beskonačnom istinom (Sofokles, Elektra 724). No pri tom »trčanju« osjećaju veleumi, da je istina neograničena, a ljudsko znanje tekar kap vode prema silnom oceanu. Stoga su ljudi knjige i umjetnosti nezadovoljni sa svojom ograničenošću i neprestano bi popravljali plodove svoga znanja.

O tom nezadovoljstvu piše sv. Augustin: »Gotovo sam uvijek nezadovoljan sa svojim predavanjem. Čeznem za boljim dobrom, kakovo je dakako često u mom duhu, prije negoli ga počnem oblačiti u glasne riječi. Buduć da ni to ne uspijeva prema mjeri bistrog nutarnjeg shvaćanja, onda me to žalosti, što moj jezik ne drži jednak korak s mojom spoznajom. Onda je naravno moja želja, da moj slušatelj isto tako shvati potpuno, a ipak ćutim, da riječi ne odgovaraju mojoj nakani. To dolazi osobito odatle, što shvaćanje u duši zasjevne rekao bih, munjevito, dok usmeno razlaganje, sasma drukčije, ide lagano i treba vremena, te se za tog razvijanja shvaćanje već povuče u tajne nabore duše. Stoga nas obuzme malodušnost i, kao da smo se uzalud trudili, spustimo ruke u krilo. I upravo radi ovog malodušja naše je predavanje slabije i gore negoli onda, kada se je pojavilo naše nezadovoljstvo nad njim**). Uzrok je ovom nezadovoljstvu psihološki, što se naše znanje mijenja i raste, u duljem promatranju i vremenu, pa redovito izvedba (u govoru, kistu, pjesmi itd.) ne odgovara zamisli pa ni ono par dana kasnije poboljšano (barem po našem shvaćanju). Zato je Horacije preporučio, neka umne tvorevine ne objelodanimo prije devete godine***). Pravo veli narodna poslovice: »Vrijeme gradi po kotaru kule; vrijeme gradi, vrijeme razvaljuje«. Čovjek znanosti, gotovo nikada nije zadovoljan svojim djelom, a ni svojim shvaćanjem ni nacrtom; uvijek bi popravljao jedno i drugo. Tako je Newton 15 puta sastavio svoju Hronologiju i nikada nije bio s njom zadovoljan; skeptični je povjesničar Gibbon 9 puta prepisivao i popravljao svoje »Memoire«; Titian slika »zadnju večeru« i neprestano je popravljao sedam godina. Michelangelu je netko opazio, da lagano radi, a umjetnik će pokazujući svoja djela: »Ovo sam preradio, ovaj potez ublažio, onaj živac jače istaknuo, ovim ustima izraz, onom udu više snage«. Onaj će: »To su malenkosti«. Na to će velcum: »Možda, ali se njima dolazi do savršenosti«. Ruskin, kritičar umjetnosti, pokaza znancu rukopis svog novijeg djela: »Gledajte! Jedva

simalni račun, zakon gravitacije i analizu svijetla.

*) Vedesi bene, che Lionardo per l'intelligenza dell' arte comincio molte cose che egli si immaginava. Vasari, O. c. 194.

***) De catech. rud. c. 2, n. 3.

***) Nonumque prematur in annum (De arte poetica 388).

ćete naći izreku, koja je onakova ostala, kako je prvi put napisana«. Sv. Toma Akvinski također je ispravljao poznije nekoje svoje nazore iz predašnje dobi. Sv. Augustin je dapače u 73 svojoj godini objelodanio autokritiku »Retractationes, libri duo«. Tu nemilosrdno ispravlja svoje spise, kako je to svrhom 19. vijeka učinio o svojoj filozofiji Talijan Ausonio Franchi u svojoj »Ultima critica«. Eto ljudski duh pokazuje i u svojim nedostacima, ispravljanju i nezadovoljstvu, da po naravi čezne za sve to većom spoznajom, za sve to širom spoznajom. Naš duh znade, kako veli Schakespeare u Hamletu (I, 5), da »imade više stvari na nebu i na zemlji, nego li i sanja školska mudrost«. Prema toj istini nagnut je naš um kao magnetska igla prema sjevernoj zvijezdi. Ta ga istina privlači i oživljuje kao sunce razne biline. O pojedinom umu vrijedi Pavlova riječ: »Drukčija svjetlost sunca, drukčija svjetlost mjeseca, drukčija svjetlost zvijezda, jer je jedna zvijezda od druge različita u svjetlosti« (1 Kor. 15, 41), ali je svim ljudima zajedničko: težnja za sve to većim znanjem.

II.

Analizirajmo ovu »težnju za sve to većim znanjem«, pa ćemo vidjeti, da nije ništa drugo nego težnja za *beskonačnom istinom*.

Vidjeli smo u članku »Za neizmjernom srećom« (»Život«, br. 1., g. IV.), da naše srce traži u svemu sreću i to »kao takovu«. I upravo stoga ono ne može da nađe sreće u nijednoj zemaljskoj i ograničenoj stvari: ni u bogatstvu, ni u zabavi, ni putenosti, ni ugledu ili slavi, u ničemu. A sreća »kao takova« jest neizmjerna. Slično je i s čovječjim umom. On teži za sve većom istinom: hoće da sve više znade. I kako smo to vidjeli u I. dijelu ovog članka, ne može u tome da ga zaustavi i umiri ni postignuto već znanje, ni starost, ni boležljivost, ni trud i napor. Zašto ipak um traži neprestano novo znanje, nove, doslije nepoznate istine? zašto se ne zadovolji s postignutim znanjem i ograniči svoje traženje na neki stepen? Jer traži istinu »kao takovu«: u svojoj spoznaji ide za istinom kao takovom.

»Istina kao takova« nije ni ovaj ni onaj predmet naše spoznaje, n. pr. ni korišteni u komparativnoj filologiji, ni rimski natpisi u splitskom muzeju, ni lijepa katedrala u Zagrebu, ni Sienkiewiczzeva djela i t. d. Ona dakle nije ovaj ili onaj realni predmet. Da to bolje upoznamo, uzmimo jedan primjer. Tko teži za zlatom kao takovim, rada će uzeti i zlatan novac i zlatnu pliticu i zlatom izvezena odijela i sve, gdje je nešto zlata: upravo zato on ne ograničuje svoju težnju na par predmeta nego na sve zlato. Jednako tko se bavi epigrafikom rimskom, zanimat će ga natpisi, koji su iskopani u Akvileji, Rimu, Pompeju, Trieru, ili u Zemunu. No ako teži za natpisima uopće, onda će ga zanimati i grčki: egipatski i etrurski i kalifornijski itd., jer se njegov duh ne će ograničiti ni na jedan narod ili ma koje doba. Tako se ni um čovječji ne ograničuje na ovaj ili onaj predmet, na ovu ili onu

mjeru znanja; on teži za istinom kao takovom. No istina kao takova može li imati granica? Ne, jer već u svojem pojmu uključuje beskonačnost. Zašto? Jer je polje istine tako široko kao polje svih postojećih i mogućih stvari. Ovo pak zacijelo nema granica. O tom istom će nas uvjeriti slijedeći razlozi: 1. Cilj je našeg uma *potpuno umirenje**), u kojem ne možemo glede znanja dalje ništa željeti (t.j. težiti za većim znanjem). No to je moguće samo, ako spoznamo beskonačnu istinu. 2. Svaka težnja ide za time, da se u postignutom cilju *ustali*. Ali ako naš um ne postigne beskonačnu istinu, onda se nikada ne bi ustalio u svom cilju. Proti ovomu će se dokazivanju možda iznijeti: »Naš će um imati potpun mir i u njem se ustaliti, ako je istina kao takova obzirom na čovjeka ipak nešto ograničeno«. No to ne može biti. Naš bo um nikada se ne bi potpuno umirio, tako da bi prestao težiti za daljnjom i većom spoznajom, kada bi istina kao takova bila nešto ograničeno**). Iskustvo nam naime pokazuje, da je takova narav uma i protivno bi bila negacija uma, a negacija po naravi nije sreća ili cilj uma. Naprotiv narav uma može da se potpuno umiri i ustali u spoznaji istine kao takove, ako je ona beskonačna i ako je um spozna kao svoj objekat***). Da mora biti istina kao takova (a koja je cilj našeg uma) beskonačna, razabire se i odatle, što jedino spoznaja takove istine isključuje i mogućnost zablude ili pogriješke u spoznaji i dosljedno jedino je onda potpuno sretan ili blažen naš um****). (Onda naime nema ni bojazni, da bismo mogli pogriješ-

*) Boetius to naziva blaženstvo i veli da je ono savršeno stanje, u kome su skupljena sva dobra (De cons. 3, 2).

**) Sv. Toma Akv. opaža: »Ultimus finis hominis terminat eius naturalem appetitum ita quod eo habito, nihil aliud quaeritur; si enim adhuc movetur ad aliud, nondum habet finem in quo quiescit. Hoc autem in hac vita accidere non potest; quanto plus enim aliquis intelligit, tanto magis in eo desiderium intelligendi augetur«. (C. Gentiles 3, 48) — »Omne, quod movetur in finem, desiderat naturaliter stabiliri et quiescere in illo. Est igitur hominis desiderium naturale ad hoc quod in felicitate stabiliiatur. Nisi igitur cum felicitate pariter immobiliterque stabilitatem consequatur, nondum est felix, eius desiderio naturali nondum quiescente« (ib.). Zato ni spoznavanje kao djelovanje ne može da bude našem umu cilj, jer je to djelovanje upereno kao sredstvo k cilju: miru i zadovoljstvu a to može biti u spoznaji beskonačne istine.

***) Naš će um naći u spoznaji ove beskonačne istine svoje umirenje, ako je doduše spozna, a ne totalno (totam, etsi non totaliter).

****) Sv. Toma Akv. veli: »Felicitatem operationem esse oportet absque defectu. Haec autem cognitio (t. j. kako sada spoznajemo na zemlji) est multorum errorum admixtionem suscipiens«. »Felicitas est finis humanorum actuum. Ad praedictam autem cognitionem non ordinantur humani actus sicut ad finem; imo quasi a principio omnibus adest. Non igitur in hac Dei cognitione felicitas consistit«. Contra Gentiles, I, 3, c. 38.

biti u spoznaji, pa je jedino onda naš um potpuno blažen, umiren).

Tim su dokazane naše dvije tvrdnje: naš um teži za sve to većim znanjem, a ova težnja nije drugo nego težnja za beskonačnom istinom. Prvo spoznasmo pomoću opažanja, iskustva, aposteriornim putem, drugo pak pomoću umovanja. Sada moramo dokazati, da ova težnja za beskonačnom istinom ne može ostati bez uspjeha, da ona nije kakova iluzija našeg uma. To ćemo zaključiti iz učinaka.

III.

Sv. Augustin u svom djelu »De beata vita« ovako razlaže: Nitko ne može biti sretan, ako ne posjeduje ono, što želi da posjeduje. Tko dakle traži istinu, a da je ne nađe, nije sretan; taj nije ni mudar, jer i mudrac kao takov mora biti sretan. Ovu misao izražuje sv. Augustin i u jednom dialogu, gdje Licentius iznosi, da je čovječja sreća u traženju istine a ne u njezinu posjedovanju. Pisac mu odgovara kroz usta Trygetia, da tražiti istinu i ne naći je znači isto što i zabluda. Ovu je Licentijevu misao prihvatio Lessing (umro 1781) i iz toga je sazdao sistem.

To je nerazložito, i sv. Augustin to oprovrjava u djelu »Contra academicos« (koje je napisao g. 386., prije svog krštenja), jer da bismo inače upali u sumnju o svemu i samo bi sumnja bila opravdana*) I Aristotel se slaže s ovim razlaganjem (Eth. Nic. X, 7). Protiv skepse buni se čitavo ljudsko biće. Ta da skepsu prihvatimo, mi bi potkopali svaku spoznaju; došli bismo do agnosticizma i potpunog bankrota ljudskog umovanja ili ludnice; poput Penelope bismo uništavali što safkasmo ili bismo poput mitoloških žena lijevali vodu u bure bez dna. Je li to moguće?

Još je manje moguće, da priroda vara sve ljude. Od nje je nagon, da težimo ne za malom količinom spoznaje, nego za potpunom istinom. Ne samo da naš duh uživa u spoznaji ovog ili onog predmeta, nego njegova bit hlepi da obuhvati neograničenu istinu, da dođe do beskonačne istine. No svi umovi, pa i najveći geniji, priznaju, da je naše znanje maleno, ograničeno, neznatno. Danas u 20. vijeku znade više jedan kalfa, nego su znali nekoji egipatski mudraci. Ali ipak i najučiniji sinovi ovog naprednog vijeka uviđaju, da je zbroj njihova znanja malen i moraju kazati sa Sokratom: »To jedno znadem, da ništa ne znam«. Tako moraju reći i vijekovi uza sva nova otkrića**).

*) Protiv skepse naglasuje sv. Augustin prvotne Istine o spoznaji (De civit. Del 11, 26): Nam et sumus et nos esse novimus et id esse ac nosse diligimus; in his autem tribus quae dixi nulla nos falsitas verisimilis turbat. (Aristotel u Organonu postavlja urođeno načelo protuslovlja, isključenja trećeg i istovjetnosti, te zdravi realizam obzirom na vanjsko iskustvo). Na drugom mjestu piše: Noli foras ire, in te ipsum redi, in interiori homine habitat veritas (De vera religione 39, 72).

Ako dakle nikada ne ćemo doći do spoznaje potpune istine, a za njom žudimo, onda nas priroda vara. — No onda smo i najnesretnija bića i nama priroda nije mati, nego je samo prema nama opaka maćuha. Ta vidimo, da priroda nigdje ne vara ni bilje ni životinjstvo u njihovu nagonu, t. j. svagda i svugdje nagonu odgovara mogućnost zadovoljenja. (O tome smo vidjeli u članku: »Za beskrajnom srećom« u ovom časopisu, br. 1. ovc g.). To je nemoguće, da u nagonu za beskonačnom istinom bude protivno. Zato je sasma opravdano, što Aristotel piše: »Što pripada biti, to je svima zajedničko; što svi ljudi kao od nagona natjerani drže istinitim, to je istina naravi« (Rhet. 1, 13). To isto izražuje i sv. Toma Akvinski o prvim istinama u našem sudenju: »Nemoguće je, da je sasma krivo ono, što svi općenito ve'e; jer krivo mnijenje jest neka slabost uma, kako je slabost čutila kada krivo sudimo o osjećanom predmetu. Nedostatak (slabost) je pak slučajno, jer narav ne smjera na to. A što je slučajno, ne može biti uvijek i svugdje. Stoga ne može biti kriv sud, što ga stvaramo na temelju svih ukusâ u čutilnim stvarima, a tako ne može biti pogrješan sud, što ga svi izriču o istini«. (Contra Gentiles, II, 34). Dakle nije lažan nagon, kojim žudimo za beskonačnom istinom. To manje može biti kriv, jer je taj nagon narav našeg uma, pa kada ne bi postojala u realnosti nama dostiživa i odgovarajuća neograničena istina, bilo bi sve čovječanstvo osuđeno na gore nego li Tantalove i Sisifove muke. No priroda nije maćuha nigdje. Ta pogledajmo, kako se ona brine za najmanje sjeme ili voćke, kako ih obavlja i osigurava prema cilju, za hranu pticama i ribama itd.; sve brižno proviđa prema vrsti, klimi i nuždi. Zar da pravi iznimku samo glede čovjeka i sili ga u neodoljivom nagonu za beskonačnom istinom, kome neće nikada udovoljiti? To je nemoguće.

Mogo bi tko da *prigovori*: Koliko stvari ima suvišnih u prirodi! Toliko ploda u prašumama badava sagnjije. U čovječjem tijelu ima suvišnih žlijezda i udova, pa tako je suvišna i želja za beskonačnom istinom ili, ako nije suvišna, ima svrhu da napredujemo u znanosti; 2. eno i oko životinje hlepi da gleda i vidi što više predmeta, a nije ni oko ni životinja besmrtno niti će oni ikada postići beskonačno znanje.

Na 1. je već Aristotel odgovorio, da u prirodi nema ništa suvišna. I novija biologija to potvrđuje. Ni u čovječjem tijelu nije suvišna nijedna žlijezda nijedan ud, iako su to nekoji učenjaci iz neznanja tvrdili. Plodovi u prašumama nlesu namijenjeni samo čovjeku ili pticama ili množenju svoje vrsti; ima tu brojnih bića, koja to za gnjiloće raznesu sebi u prilog. Istina nagon za beskonačnom istinom pomaže napretku znanosti, ali kada bi taj nagon imao samo to da postigne, bio bi suvišan (a u prirodi ima obilatosti, ali ne suvišnosti) i čovječanstvo bi se bilo kroz tisuće godina o tome poučilo. Uz to znanost nije sebi svrha; niti je čovjek tu radi nje, nego ona mora da čovjeku služi. Kada ne bismo nikada postigli beskonačne istine, onda bismo to morali protegnuti i na druge nagone čovječje. Onda bismo imali nagon za jelom, da samo glad osjećamo, hranu tražimo i vidimo, ali ne jedemo niti

**) N. pr. otkrićem mikroskopa ili pomoću Mendelovih zakona povećao se je broj novih tajna u prirodi.

glad utaziimo; onda bismo imali nagon za samoobranom, da samo deklamujemo o ljepoti života, a nikada ni laktom od sebe ne gurnemo nepravednog naoružanog napadača. I tako možemo nabrojiti sve nagone. Svugdje u realnosti nagon nalazi na zemlji svoj objekat, ali težnja za neizmjernom srećom kao i ovaj za beskonačnom istinom ne, nego samo djelomično i u maloj mjeri. To nas onda upućuje, da ova dva nagona imadu svoj objekat negdje drugdje; da je taj objekat beskonačan, neograničen, a taj ne može biti na ograničenoj zemlji.

2.-i prigovor promatra životinju antropomorfično. Životinja ima ugodna i neugodna čuvstva pri osjećanju, premda se i ta razlikuju od čovječjeg svijesnog čuvstva; isto tako ima općenitu sliku o predmetu i pamti je, ali ova slika kod čovjeka prelazi u pojam, jer čovjek ima moć sudjenja i po tome stvaranja pojmova pomoću apstrakcije. Životinja spoznaje samo pojedine predmete, a ne uspoređuje predmete i ne sudi, t. j. ne dolazi do pojmova. I zato njezino znanje nema napretka, a nagoni vazda jednako djeluju. Ako životinja hlepi da vidi, to ne čini kao čovjek, da spozna dublju istinu, da dođe do konačnih uzroka, do beskonačne istine.

Ova čovječja težnja za beskonačnom istinom jest zraka sunca, koje se nalazi iza oblaka i mi ga ne vidimo, ali gledamo njegov pozdrav na dijelu nebeskog svoda, koji nam oblaci ne zastriješe. Ova je težnja pečat neograničenog bića; po njemu pripadamo beskonačnoj istini. Kako djeca nose očevo ime, tako i mi ovaj nagon; naš um nosi na sebi kao kovani novac bistru oznaku, da nije od sebe, nego od beskonačnog bića, začetnika sveukupne prirode. To je uviđao i poganin Lukrecije i pjevao je, da smo svi Božja djeca*). Ovu misao prihvaća Laktancije (II, 990) i opravdava je: Ograničeno ne može proizvesti nego ograničeno**). U sebi eto imamo nit, nit beskonačnosti, koja nas vodi k neizmjernom Ocu. Ovdje se ispunjava Tertulijanova riječ: »Reci mi, kakav si, a ja ću ti kazati, kakav ćeš biti«. (Apolog.). U sebi imamo jamstvo beskonačne istine, dakle ćemo do nje i doći***).

IV.

Tko je i što je beskonačna istina?

To nije beskonačni broj istina, jer naš um teži za istinom kao takovom. I um uviđa, da ta mora biti beskonačna; ali uviđa, da mora biti jedina, jer se inače nikada ne bi mogao umiriti i ustaliti. Kada bi bio naime konačni predmet uma beskonačni broj istina, morao bi um jednu za drugom bez konca spoznavati te ne bi nikada našao cilja svojoj težnji. Dakle mora biti jedna beskonačna istina.

*) Denique, coelesti sumus omnes semine oriundi:

Omnibus ille idem pater est.

**) De opificio Dei 19.

***) Ovo dakako vrijedi o čovječanstvu, ne o nekojem pojedinom čovjeku, jer ovaj ima slobodnu volju, i može je zlorabiti i ne htjeti doći do »beskonačne istine« — Boga.

Ta beskonačna istina nije stvorena, jer je neizmjereno savršena, a neizmjereno savršeno mora biti nestvoreno.

A tko je beskonačna istina, nestvorena i od sebe?

To mora da je biće, jer inače ne bi bilo od sebe, nestvoreno i beskonačno; mora da je umno biće, jer inače ne bi bilo konačni cilj našeg uma. Mora da je ocean istine, sama istina, u kojoj se sve vidi i znade što je bilo, što će biti i što jest i što bi moglo biti, jer inače ne bi bila beskonačna istina.

Tko je to?

To je Bog, kako nam ga prikazuje naravna spoznaja. S njom se dakako slaže i kršćanska vjera. U tome se eto slažu naravna spoznaja i nadnaravna objava ili kako sv. Benedikt podučava Dantea;

A on: »Tvoje želje uzvišene
Smirit će se sred vječnog konaka,
Gdje su moje i drugih smirene.

Tu je čista, zrela, čila svaka
Želja: samo tute se bilježi
Svaka strana sebi sved jednaka*.

(Nebo 22, 61—66).

Samo kod Boga, u nebu kako veli Beatrice Danteu:

Bogoduhim carstvom negasiva,
Srodna žed nas nosi hitro, kao
Nebo u svom kretu hitro biva (Nebo 2, 19—21).

Naš nagon zahtijeva, da umovanjem dođemo do izvora istine; cilj je tome nagonu da promatra beskonačnu istinu*) — Boga. Tu će se, u toj punini spoznaje, naš umni nagon potpuno umiriti i zadovoljiti te promatrajući Boga ne će ništa više i drugo željeti u spoznaji i drugim duševnim sklonostima i moćima. Pjesnik pita Beatricu radoznalo, da li u Bogu blaženici žele viši stepen bolje spoznaje i veće ljubavi, a ona mu odgovara:

Sve nam, brate, požude stišaje
Sveta ljubav, pa nam srce želi
To, što ima; za drugo ne haje

Stupit više kad bismo željeli,
Tad bi volja razišla se naša
S voljom, te nas ovdje opredi'eli.

*) Aristotel, Ethic. c. 10.

Al to, kô znaš, ovdje se ne snaša,
Gdje je ljubav nužda, i kad na nje
Čud pomisliš sred rajskih mejaša.

Pače bitno jest po uživanje
Amo, da nas Božja volja vodi:
To želimo, ni više ni manje.

Pa kako smo poredani odi,
Koli Caru, kom smo voljom svoji
Toli carstvu cjelovitom godi.

Nas njegova volja upokoji:
To je more, kamo sve se stječe,
Što ta stvori i što narav goji
(Nebo 3, 70—87).

U Bogu, neograničenom biću, mora da je istina bez konca i kraja, ili govoreći običnim jezikom: bezbroj istina, i naš će razum moći kroz vječnost promatrati tu beskonačnost i neprestano će uživati u tom promatranju. Ono što uživa matematičar u riješenju teškog računa, prirodoslovac u mikroskopskom giedanju ili kemičar u otkriću novog kemičkog spoja, liječnik u izumu novog lijeka protiv nove epidemije, astronom u mjerenju putovanja novog planeta jest veselje i zadovoljstvo, koje izvire iz spoznaje istine, ali je to samo tračak ugodnosti umne spoznaje u lijepom nebu. Fenelon opisuje u »Zgodama Telemakovim« (gl. 14.) poljane elizijske. U Eliziju je »viekovita mladost, blaženstvo bez kraja i konca, slava skroz božanstvena; srce je blaženima bez prestanka i u svaki čas proniknuto veseljem, nikad ono ni za čas ne malaksava, vazda se u njih pomlađuje. U tom radosnom ushitu vijekovi im teku hitrije nego li ure u smrtnikâ, a ipak tisuće im vijekova nimalo ne umanjuše blaženstva vazda nova i cjelovita«. Dante je opjevao nebo u 33 pjevanja (4735 stihova) i na koncu priznaje:

Visoka me mašta ovdje minu.
Al već takla, da mi skladno jezde
Želja s voljom, kô točki u mlinu,
Ljubav, sunce što kreće i zvi'ezde.

Dante želi, da Boga ljubi već na zemlji, jer će se tako umiriti njegovu srce i u m jednom u nebu, ili kako kaže na drugom mjestu:

Naš duh ne će mirovati,
Sve dokle mu ne plane *Istina*,
Izvan koje istina ne cvati.
(Nebo 4, 124—6).

Um naš čezne neodoljivim nagonom k punini spoznaje i beskonačnoj istini kao »jelen k izvoru vode« (Ps. 41, 2) i jedino ga Bog može umiriti. »Naša duša — sv. Augustin*) kliče Bogu — usposobljena je za Tvoje veličanstvo, da je ti sam i nitko drugi ne može ispuniti«. Sv. Bernard**) nas uvjerava kao i Dante: »Bog je mir i umiruje sve, i njega — mir — gledati jest umiriti se«, t. j. nagon za beskonačnim Bogom kao istinom upućuje nas k Bogu kao cilju: od Boga k Bogu. To je, što reče sv. Pavao u atenskom Areopagu: »Njegov smo rod«.

A. A.

Prezreni radnici u prirodi.

»Od svih utisaka, koje čovjek osjeća, najmoćniji je i najdublji osjet, koji mu nadahnjuje punina života, što se posvuda širi. Svuda sve do na snježne polove odjekuje zrak brujanjem kukaca«. (de Humboldt. Tableau de la nature, livre IV.).

I doista insekti zavladaše i vodom i kopnom i zrakom. Nepregledna je to vojska, jer, kako tvrdi Brehm (Brehms Tierleben. Insekten. S. 28.), moglo bi ih biti oko 1 milijun vrsta ili »ako se uzme, da je zbroj tog računa vjerojatnosti prevelik, to je ipak vojska kukaca ogromna i znatno nadmašuje sve druge životinje«***).

Pa ipak većina ljudi tu ve'esilu u prirodi kao da ni ne opaža — više je omalovažuje nego prezire. To je samo »gamad«, »baje« i mnogi se pita: »Što će ovi na svijetu?«

Neće stoga biti suvišno ako potražimo odgovor na to pitanje. No jer se je danas estetika zavukla među četiri zida i javnost ne zanima javno, to ćemo pustiti iz vida estetičnu stranu kukaca i preći odmah na današnji »nervus svijeta«, praktičnu stranu. Dakle:

I. Kukci nas hrane.

Čudne li tvrdnje! Ta čini se, da nas kukci prije izjedaju nego hrane. Istina je, si'esija kukaca su rođeni svežderci. Dakako, oni ne misle, kako bi nas nahranili. Briga njih za nas! Idu oni trbuhom za kruhom — ali tako je već uređeno, da se mnogi od njih ne mogu ni nahraniti, a da ne učine štogod dobra i za nas!

*) Solliloq., c. 30.

**) In quadrag. 5, a. 5.

***) Jedan francuski list donosi, da su zbirke kukaca zadnjih decenija od 150.000 narasle već na 700.000. Prema tome bilo bi Brehmovo nagađanje dosta opravdano.